

ПОЛЬСЬКА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ „УКРАЇНИ“

з 1644 р.

НАПИСАВ

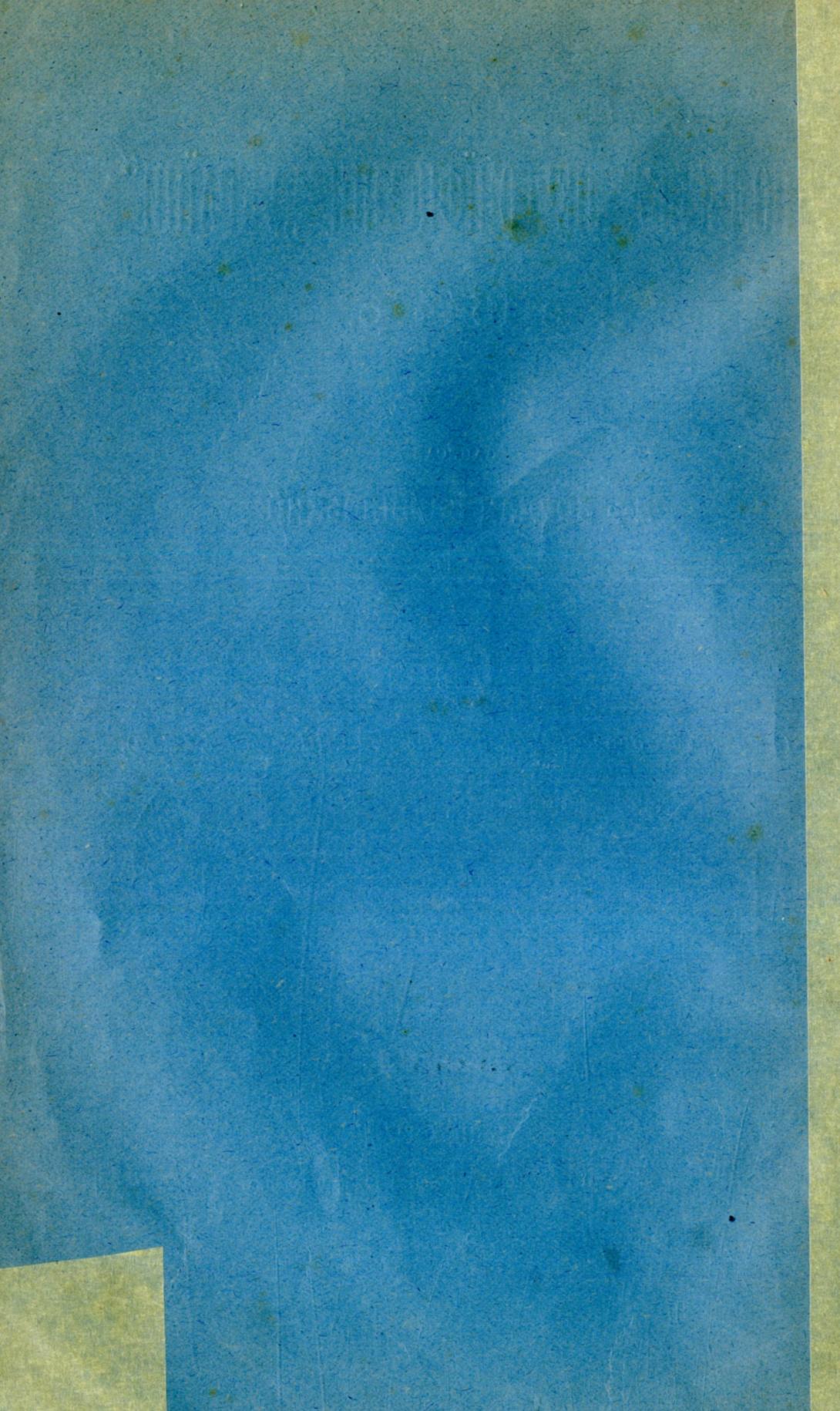
Д-Р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

(Відбитка з „Записок Наук. Товариства ім. Шевченка т. CXXI).

145255

ЛЬВІВ, 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

2008
10/13

ПОЛЬСЬКА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ „УКРАЇНИ“

з 1644 р.

НАПИСАВ

д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

(Відбитка з „Записок Наук. Товариства ім. Шевченка т. CXXI).

145255

745255

ЛЬВІВ, 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

8(1)пок.: 1944(09)+9(247.71)1+
+ 4(c)У-54:91

20R.

IV

и.132023

НАДПІДПИС

ЛІТОГРАФІЯ ВІД ПАРТНІРІВ

ої чільної бібліотеки з підвалом і підвалами в кімнатах, які використовуються як архів. У цій підвалі є величезна кількість старих друків, які відносяться до XVII-XVIII століть. Важливими є також старі рукописи, які використовуються для дослідження історичних проблем. Книги зберігаються в спеціальних обкладинках з дерев'яних панелей. Важливим є зберігання під лаком стародрукарських видань. Особливу цінність мають також старі рукописи, які використовуються для дослідження історичних проблем. Важливим є зберігання під лаком стародрукарських видань. Особливу цінність мають також старі рукописи, які використовуються для дослідження історичних проблем.

В міській бібліотеці в Івано-Франківську належить під сигнатурою „№ 56“ грубий том формату мал. 4⁰, в котрій опрівлено кілька десятків старих друків п. з. „Orationum et Gratulationum Regibus et Magnatibus Poloniae consecratarum, Tomus VI“. Він походить із бібліотеки славного івано-франківського бібліофіла Валентина Шліфа, як свідчить наклесний на окладці екслібріс „Ex Bibliotheca Valentini Schlieff Gedani“. Серед маси незвичайно цікавих брошур звертає на себе увагу одна, котрої заголовок такий: *Rozmowa Ukrayny z Żołnierzem u bárzo krótkie wspomnienie Rycyrzów Korony Polskiej, iáko u Wielkiego Księstwá Litew. Od Krzysztopha z Porad Poradowskiego wystawiona. We Lwowie. Roku Pánskiego 1644.*

Печатня неназвана. Брошура, мала 4⁰, має 18 ненумерованих карт (вчисляючи до них і заголовну карту). Є вона унікатом. Навіть польський бібліограф Естрайхер не знає її з автографією, а реєструє лише на основі каталога міської бібліотеки в Івано-Франківську, додаючи, що ся брошура не була досі ніким близьше описана¹⁾. Мавши змогу дістати її до рук через львівську Університетську Бібліотеку, я хочу подати докладний опис сеї брошюри й перепечатати з неї (модернізуючи в деякім правописі) деякі цікавіші уступи. Біографічних даних про автора брошюри не міг я, на жаль, ніде розробити. Несенцій пише в своїм гербариї про його рід ось що: „Poradowski herbu Korab,

¹⁾ Estreicher: Bibliografia polska, XXV, 83.

w Rawskiem i Ruskiem... imienia tego nabyli od dóbr Rady nazwanych pod Rawą¹⁾). Вішневский згадує знов між тими, що з кінцем XVI ст. впрост переписували Кохановского, якогось Порадовского, та називає його „lichy wierszokleta“²⁾. Ся назва справді надається для Криштофа Порадовского, однаке не знаю, чи його мав на думці Вішневский.

На обероті заголовної карти умістив автор герб Дрогойовских „Корчак“, а під ним чотиростих із похвалою. На карті 2—4 містить ся передмова автора до Станіслава з Дрогойова Дрогойовского, депутата сяніцької землі. Він вихвалиє там хоробрість польської шляхти, перечислює ріжні польські гербовні роди, згадує і про хоробрість членів роду Дрогойовских, „których mѣstwo i odwagi wojenne moc, i si鑒e poznala zmienna Moskwa, hardy Szwed, zdradliwy Wołoszyn: nie wspominam tu Inflandzkich expedicij, & bella intestina z Kozakami Zaporoskimi, którzy doznawali szable Rycyrskiej i mѣstwa equitum huius avitae prosapiae“. Аж від 5 карти почавши до 18 включно йде діяльто^г, ведений між Україною, як персоніфікацією, і жовніром. На обороті 18 карти, наче закінчене, хоч його ні прийти, ні прилатати до цілого діяльто^г, містить ся шестистих п. з. „Do Zazdrośnika“.

Заки подам із сеї брошури цікавійші уступи, вважаю відповідним подати деякі уваги про те, в якім значінню виступає ім'я „Україна“ в історії й географії, в народній і штучній поезії³⁾, та де ще стрічаємо ми її як персоніфікацію⁴⁾.

Найдавнійшу персоніфікацію України можна бачити в звістці Київської літописи про смерть князя Володимира Глібовича в р. 1187: „w nem же Оукрайна много постона“⁵⁾. Ся Україна є тут іще пограничеською і означає Переяславщину. Те саме значінє погранична мають і інші літописні згадки про Україну в XII і XIII ст., хоч уже без персоніфікації. І так та сама Київська літопись оповідає про князя Ростислава Берлад-

¹⁾ Niesiecki: Herbarz Polski (вид. Бобровича), VII, 388.

²⁾ Wiszniewski: Historya literatury polskiej, VII, 84.

³⁾ Се може бути доповненем цікавої статейки д. В. Черевка: „Руський“ і „український“ в Ділі, 1914, ч. 92, 94 і 96.

⁴⁾ Не беру тут очевидно під увагу таких творів, де замісце України виступає „Мала Русь“, и. пр. „Разговоръ Великороссии съ Малороссиею“ (Киевская Старина, 1882, февраль, ст. 325—365 і доповнення ibid., юль, ст. 137—148), або „Плачъ Малой Россіи“ (Киевск. Епарх. Вѣдом. 1865, ч. 18).

⁵⁾ Полн. Собр. Русск. Лѣтоп., II, 2 вид. (1908 р.), ст. 653.

ROZMOWA VKRAINY Z ZOLNIERZEM.

Y
bárzo krotkie wspomnie-
nie Rycyrzow Korony Polskieu, iáko
y Wielkiego Xiestwa Litew.

OD
KRZISZTOPHA z Porad PORADOW-
SKIEGO wystawiona.

WE LWOWIE.

Roku Pánšiego 1644.

ничича під 1189 р.: „приїхавши же емоу ко Оукраинъ Галичъкои“ (галицьке Понизє)¹⁾. Галицько-волинська літопись пише (під 1213 р.), як князь Данило „прия Берестии, и Оугровескъ, и Верещинъ, и Столпъе, Комовъ, и всю Оукраину“²⁾, або (під 1282 р.), як то князь Лешко взяв був у князя Володимира Васильковича „село на Въкраиници именемъ Воинъ“³⁾ (в обох разах галицьке Забуже, пограниче з Польщею).

Зате частійше вже виступає Україна (Наддніпрянщина) як персоніфікація в часах козаччини. З часів татарських набігів походить пісня, що зачинається словами:

„Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Гей витоптала орда кіньми маленькій діти“⁴⁾.

В думі про смерть гетьмана Свірчовського (1574 р.) читаємо знов:

„А Україна сумовала —
Ой Україна сумовала,
Свого гетьмана оплакала“⁵⁾.

А в одній пісні, що відносить ся до подій 1648 р. співається ся:

„Гей у лузі червона калина, гей, гей, похилила ся,
Чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутила ся.
А ми-ж тую червону калину, гей, гей, та піднімемо,
А ми-ж свою славну Україну, гей, гей, та розвеселимо“⁶⁾.

З 80-их років XVII ст. походить вірша п. з. „Ламент України“, де Україна являється рівною персоніфікацією⁷⁾. Вірша зачинається так:

„Ламентуетъ Оукраина изъ великимъ жалемъ,
Же будучи наполнена смуткомъ и печалевъ“.

Найвиразнійше однакоже виступає Україна як персоніфікація в драмі з 1728 р., приписуваній то Теофану Прокоповичеві, то Теофану Трофимовичеві, п. з. „Милость Божия, Украину отъ неудобъ иносмыхъ обидъ лядскихъ чрезъ Богдана Зиновія

¹⁾ ibid. ст. 663. ²⁾ ibid. ст. 732. ³⁾ ibid. ст. 889.

⁴⁾ Антоновичъ и Драгомановъ: Историческая пѣсни малорусского народа, I, ст. 73.

⁵⁾ ibid. ст. 161. ⁶⁾ ibid. II, 1, ст. 50.

⁷⁾ Франко: Студії над українськими народними піснями (Записки Наук. Тов. ім. Шевч., т. 78, ст. 137—8).

Хмельницкаго... свободившая...“¹⁾). Тут виступає Україна як особа, „о помощь и пособіе Божіе Хмельницькому во брани той просить“²⁾ та „радується Богу, помощнику своему, и благодареніе возсылаетъ“³⁾.

В XVI ст. усталюється вже імя „Україна“ й приходить звичайно на означене середнього та нижнього Подніпров'я, хоч н. пр. ще й в самих початках XVII ст. згадуються „starostowie ukrainy węgierskiej“ та „ukraina granic węgierskich“⁴⁾. Як колись імя „Русь“, звязане первісно тісно з землею Поліан і її осередком Київом, розширяється на що раз дальші землі, здобуваючи собі замісць дотеперішнього географічного, значінє етнічне, так само й імя „Україна“ здобуває собі постепенно те саме значінє.

Рішучий зворот у розумінню значення імені „Україна“ спричинили війни Хмельницького. Нарід став почувати себе великою одиницею, а старе історичне імя „Русь“ стає не лише ідентичним з іменем „Україна“, але навіть починає йому уступати місця. Відживає стара традиція X ст., котра не завмерла й в XVI ст., що Русь і православіє сягають по Вислу, по Krakiv („fines Russe extendente usque in Cracoa“⁵⁾); „Russia montes Sarmaticos haud longe a Cracovia attingit“⁶⁾; „Roxolania, que Carpathios montes non longe ab urbe attingit Cracovia“⁷⁾). Хмельницький уживає вправді зарівно імени „Русь“ і „Україна“, але одного й другого в тім самім, етнічнім значінню. Деколи ві слів гетьмана бачимо його погляд, що „Русь“, се виключно т. зв. „попуднева Русь“. Його слова: „Ale mi to Bóg dał, żem jest jednowiądzcą, samodzierż-

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ, op. cit., II, 1, ст. 144—165.

²⁾ ibid. ст. 149.

³⁾ ibid. ст. 159. Кошовий каже: „Вѣдаемъ, яко всѣмъ наимъ Украина мати“ (ст. 147).

⁴⁾ Pisma Stanisława Żółkiewskiego. Wyd. August Bielowski. Львів, 1861, ст. 545 і 547.

⁵⁾ Запис Оди, вдови Мешка I. з 995 р. Monum. Poloniae histor. I, 449.

⁶⁾ Herberstein: Rerum Moscoviticarum Commentarii (Historiae Ruthenicae Scriptores exteri saec. XVI. ed. Starczewski, I, ст. 4). Г. послував до Москви в рр. 1517 і 1525. Перше видане його твору 1549 р.

⁷⁾ Krasiński: Polonia (Mizleri de Kolof Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Collectio Magna, I. Varsaviae, 1761, ст. 418). У перше випечатаний твір каноніка Яна Красінського († 1612 р.) в 1574 р.

са Russim“¹⁾ мають історичну основу, бо ще в XIII ст. галицький літописець назвав князя Романа Мстиславича „самодержцем всеї Rusi“²⁾ через те, що сей зібрав у своїх руках майже всій полуднєво-руські землі. І тому то Хмельницький міг підписувати ся „Hetman woyska Zaporowskiego u wszystkich Rusi“³⁾. По старій традиції й у Хмельницького сагала ся Русь аж по Вислу: „Wybiję z Lackiej niewoli naród Ruski wszystek“ каже він. „Pomoże mi tego czerń wszystka po Lublin, po Kraków“⁴⁾. Річ ясна, що не про політичні, але про етнографічні граници думав тут Хмельницький, скоро числив на поміч черни, що замешкували землі по Люблин і Краків. І хоч уживає Хмельницький деколи імени „Україна“ в тіснішім значенню, в значенню провінції попри Поділє, Волинь, уживає його й в ширшім значенню, етнічнім, у тім самім, що в іншім місці імени „Русь“: „A stanąwszy nad Wisłą, powiem dalszym Lachom: „Sedite i mowczite Lachy“. I Duków i Kniaziów tam zahonię; a będąli z Zawisla krzykać, znajdę ja ich tam pewnie. Niepostoi mi noga żadnego Knazia i szlachetki w Ukraine“⁵⁾. Річ ясна з контексту, що та Україна, де не буде ні одного польського князя й шляхтича, то руські землі по Вислу⁶⁾.

Погляд, що етнографічна Русь сягає по Вислу, найшов вислів рівної і в проектах поділу Польщі 1657 р. „А догово-renoся де у гетмана у Богдана Хмельницького съ Ракоцею Вен-герскимъ на томъ: города по Вислу рѣку и въ кото-рыхъ жили Руские люди благочестивые и церкви были“⁷⁾, а в статтях Дорошенка з 1669 р. читасмо: „Рускій

¹⁾ Miaskowski: Dyaryusz podróży do Pereasławia 1649. (Michałowski: Księga pamiątkowa, ст. 374). ²⁾ II. C. R. L., II, ст. 715.

³⁾ Лист Хм. до султана з 14. X. 1648 (Arch. akt. daw. m. Krakowa. Acta Publica, I, збірник Pinocci). Цитат у Липинського: Stanisław Michał Krzyczewski. (Z dziejów Ukraine, ст. 181, пр. 2).

⁴⁾ Michałowski: Księga pam., ст. 375.

⁵⁾ ibid. ст. 376. В грамоті для київо-братьського монастиря з 11. I. 1651 р. каже Хм., що Бог помог йому „Ляховъ въ Украины въ Поль-шу далеко прогнati“ (Акты южн. и зап. Россіи III, ст. 444).

⁶⁾ Лиш один одинокий кодекс діярія Мясковського, виданий в Пам. врем. комм. кіевск. I, 3, ст. 333 має „tu w Ukraine“, що могло б вказувати на Україну в тіснішім значенню. Але такі думці противить ся, як кажу, контекст, а крім цього інші кодекси, у Міхаловського (ст. 375), Niemcewicza: Zbiór Pamiętników historycznych o dawnej Polszcze (IV, ст. 362), Zrzódła do dziejów polskich (вид. Грабовським і Піжедзецким, I, ст. 9) мають „w Ukraine“ без „tu“.

⁷⁾ Акты южной и зап. Россіи III, ст. 557.

народъ роздѣли ся нынѣ въ различные страны людей... изъ единые страны Премышля, Самбора и отъ града Киева и дале даже на 12 миль, и съ другіе страны отъ рѣки Вислы¹⁾). Ідентичність імен „Русь“ і „Україна“ вже в тих часах (XVII ст.) масмо стверджену документально. В однім уступці інструкції гетьмана Петра Дорошенка для послів від війська Запорожського з 2. X. 1670 р. на сойм читаемо таке:

„Метрополитъ Киевскаго абы того котого всѣ духовныи и свѣтскии рѣскаго Православъного Українъскаго Народъ станы въ Гетманомъ и воискомъ Запорозкимъ волною Елекциею шберуть Пастыремъ потвержано“²⁾.

Стара традиція, що руські землі сягають по Вислу, переховалась і в народних думах та піснях з часів Хмельниччини і в штучній літературі. Що більше, імя „Русь“ заступлене тут уже новим етнічним іменем „Україна“.

В одній думі так відзывають ся Жиди-втікачі до мешканців города Полонного:

„Ей Полоняне, Полопянська громада!
Колиб ви добре дбали,
Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
Тоб ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дітей дожидали,
Да їх добрими ділами наущали,
Щоб на козацьку Україну і кривим оком не по-
[глядали“³⁾.

І тут видно в контексту, що та „козацька Україна“, на котру Жиди не мають поглядати кривим оком ізза Висли, сягає по Вислу. Бо хоч Зборівський договір установив границі козаччини по Случ, хоч знов та нарід, співаючи: „Ой чи бач, ляше, що по Случ наше“⁴⁾, то однаке властивими границями вважав нарід ріку Вислу, як бачимо із отсєй думи. Поляки благають козаків:

¹⁾ ibid. IX, ст. 167.

²⁾ Оригінал інструкції в Архіві кн. Чарторийских у Кракові MS. 402, ст. 736. Знімку фотографічну згаданого уступу зложив я в „Музей Наук. Тов. ім. Шевченка“. Перший звернув на цього увагу Липинський у книзі „Z dziejów Ukrainy“, ст. 159.

³⁾ Антоновичъ и Драгомановъ op. cit. II, 1, ст. 24.

⁴⁾ ibid. ст. 40.

„Ей козаки,
Ріднії брати!
Коли-б ви добре дбали,
Да нас за річку Вислу хоті в одних сорочках пускали!“

На те відповідають козаки:

„Ей ляхи-ж ви, ляхи,
Мостиції пани!

Колись наші діди над сією річкою козакували“¹⁾.

Що Україна в думах і піснях нашого народу, то землі по Вислу, видно зовсім ясно. Н. пр.:

„То лях до козака словами промовляє:
— Дучче-б, козурю, могли мої очі на потилиці стати,
Так би я міг із-за річки Висли на Україну погля-
[дати!“²⁾

В пісні про Перебійноса кажеться, що як Поляки не хотіли згодити ся на те, щоб козацькі граници сягали по Случ, козаки збунтували ся і Поляки „утеряли Вкраїну“. І тут з контексту видно, що Україна то землі по Вислу, бо зараз дальше в тій пісні співається ся:

„Загнали ляхів за річку Вислу,
Що не вернуться і в три роки“^{3).}

¹⁾ ibid. ст. 112. ²⁾ ibid. ст. 115.

³⁾ ibid. ст. 40. В тій пісні читаємо в однім місці:

„Заженім ляшка, вражого спна,
Аж за той Дунай глибокий“.

На основі цього пише п. Sochaniewicz: „Ukraińsko-ruska prawda dziejowa w świetle źródeł historycznych“, Львів, 1913, ст. 11, що „Równie bowiem dobrze mógł pan B. (себ то я), lub jemu podobny historyk udowadniać, że Ukraina czy Polska rozciągały się etnograficznie aż po Dunaj“. Вже з дальнішої частини пісні, де сказано, що козаки „загнали ляхів за річку Вислу“, міг був п. С. згадати ся, що тут поетично названа Висла, як велика ріка, Дунаєм. А коли ці, то міг був повідомити ся деяного із розвідки проф. Ягічіча: Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoesie (Archiv f. slav. Philol. I, 1876), де на ст. 310/11 читаємо: „In ihr (в українській поезії) spielt Dunaj eine so hervorragende Rolle, in ihr ist die ganze Lebensgeschichte eines Kosaken oder eines kleinrussischen Mädchens so vielfach mit diesem Fluss verschlungen, dass ich befürchtete, es würde das Totalbild nicht recht deutlich zur Anschauung kommen, wenn ich sie nicht abgesondert behandeln hätte“. „Es braucht nicht erst ausdrücklich bemerkt zu werden, dass die so häufige Erwähnung des Dunaj diesem Namen zuletzt die ganze allgemeine Bedeutung eines Flusses oder auch nur

По старій традиції переховався погляд, що Україна сягає по Вислу, також і в штучній літературі. В одній вірші з XVII ст. кажеться:

„Честь Богу хвала. Навіки слава війську дніпровому,
Що із Божої ласки загнали ляшки к порту Висляному.
А род проклятий жидівський стятир, чиста Україна“¹⁾.

З контексту знов виходить, що Україна „чиста“ аж по Вислу! Те саме бачимо в згадуваній уже драмі з 1728 р., „Мідостиль Божія“. Там „Вість“ відзвивається так до України:

„Далѣ, Україно, все Богданъ твой ступаєть,
Отъ Львова до Замосця скоро приступаєть.

А по Вислу границу тебѣ закопавши^{« 2) »}).

В часах Петра Великого вже зовсім виразно уживається деколи терміну „український народ“. І так сам цар Петро писав: „Народъ украинскій зъло уменъ, но мы можемъ быти отъ этого не въ авантажѣ...“³). Гетьман Пилип Орлик у листії до Запорожців з 23. IV. 1734 р. так писав: „Поблажала вправде Москва зъ початку всему нашему народу Українскому“⁴). Той сам Орлик в меморіалі до короля Карла XII (без року, але між 1711 а 1713) пише: „sine consensu omnium tam spiritualium quam saecularium Universae Ucrainae ordinum ac statuum“, а наш народ зове „Populus Ucrainensis“, „gens universa Ucrainensis“⁵). Що Україною звались (коли ходить про поодинокі про-

Wassers überhaupt verleihen konnte". Що в нашій пісні названа Висла поетично Дунаєм, знаємо, як сказано вище, вже з самої пісні, де дальше виразно про Вислу говорить ся. Але тільки був і. С. пересвідчений про стійкість своїх „аргументів“, заглянувши їй до польської народної поезії де Висла зветься деколи Дунаєм, і. пр.:

„Kasia wleci w te wiśle, w ten dunaj”.

(Kolberg: Pieśni ludu polskiego, I, 1857, str. 258).

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ, оп. си. II, 1, ст. 140.

²⁾ ibid. ct. 153.

³⁾ Цитату у статті д. Черевка (*«Діло»*, 1914, ч. 96).

⁴⁾ Скальковський, Филиппъ Орликъ и Запорожцы (Киевская Старина, 1882, апрѣль, ст. 112).

⁵⁾ Єнсен: Орлик у Швеції (Зап. Н. Т. ім. Ш., т. 92, ст. 114 і 116). Пор. ще гравюру Голяндця Гондіюса з 1651 р., де Хмельницький названий „Cosaccorum et Plebis Ucraynen. Dux“. Аント

вінції) не лише пограничні землі, як пр. в XII ст. Переяславщина та галицьке Понизє, в XIII ст. галицьке Забуже, а від XVI ст. стало середнє та нижнє Подніпров'є, то й на се масмо приміри. Україною була для нашого народу й Волинь, бо в одній пісні співається, як Татари пограбивши Волинь:

„Везут Волиночку,
Молодую Вкраїночку“¹⁾.

А Поділє зоветься рівнож в одній пісні „Україна Підольська“²⁾.

Згадати-б тут ще й про карти України, що появлялися протягом XVII і XVIII ст. Славний французький інженер Боплян (Beauplan), що довший час пробував на службі у польського короля Яна Казимира і подорожував по Україні, видав в 1651 р. і знова в 1660 р. твір п. з. „Description d' Ukraine, qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie jusques aux limites de la Transylvanie“, а крім того генеральну й спеціальні карти України³⁾. І хоч генеральна карта Бопляна з р. 1648/51 має заголовок „Delineatio generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina cum adiacentibus provinciis“, то однак заголовок спеціальної карти України з року 1650 „Delineatio specialis et accurata Ukraine cum suis palatinatibus ac districtibus provinciisque adiacentibus“ вказує на зовсім щось іншого: ім'я „Україна“ обни-

новичъ и Бецъ: Исторические дѣятели юго-западной Россіи. Киевъ 1885 між ст. 12 а 13. Форму „Українці“ в етнічному значенні бачимо на іншій гравюрі з XVII ст., де Хм. зоветься „Cosaccorum et Ukrainensium Dux“ (ibid. між ст. 20 а 21). Архієпископ чернігівський Лазар Барапович в своїй „Lutnia Apollinowa“ (Київ 1671, ст. 419) пише: „Ukraińcowi jeśli rzeczesz „chłopie“,

Na drugim wierszu to posłyszysz „chopię“.

¹⁾ Антоновичъ и Драгомановъ, op. cit. I, ст. 84.

²⁾ ibid. II, ст. 25. „Ukraina Podolska“ згадується як п. пр. в 1575 р. в „Dyaryuszach sejmowych r. 1585“ (Script. rer. polon. XVIII), ст. 325 і 1671 р. в Starowolski: Pobudka albo rada na zniesieniu Tatarów perekopskich (вид. Туровского, Краків, 1858), ст. 3.

³⁾ Основну студію про Бопляна з перекладом його твору й репродукцією карт видав Ляскоронський: Гільомъ Левассеръ-де-Бопланъ и его историко-географические труды относительно Южной Россіи. Київъ, 1901, а репродукції карт і вступну студію дав Кордть в „Матеріал-ах по історії русской картографії“ вип. II, Київ 1910, ст. 16—23 (карти I—IX).

має тут усі етнографічні землі нашого народу, зображені на карті під новишим заголовком. Зверну увагу й на голландські реіндукції карт Бопляна з 2-го пол. XVII ст. На них маємо зображені отсі части України: 1) *Ukraina pars, quae Podolia palatinatus vulgo dicitur*; 2) *Ukraina pars, quae Braclavia palatinatus vulgo dicitur*; 3) *Ukraina pars, quae Kiovia palatinatus vulgo dicitur*; 4) *Ukraina pars, quae Pokutia vulgo dicitur*.

Ся остатня карта для нас особливо цікава. На ній виступають як міста України (назвемо тут що важніші): Галич, котрий дав ім'я Галицькому князівству й нинішній Галичині, Коломия, Богородчани, Большівці, Букачівці, Бурштин, Войнилів, Городенка, Делятин, Добрилів, Журавно, Заболотів, Єзупіль, Калуш, Коросятин, Космач, Косів, Кіцмань, Коршів, Купольники, Кути, Микуличин, Молотків, Надвірна, Обертина, Підгайці, Снятин, Тисмениця, Товмач, Усте і т. д. і т. д. На французьких копіях спеціальної карти України Бопляна, зданих братами Сансонами в Парижі 1655 р. зображені поодинокі провінції „великої України“ (*de la Grande Ukraine*), то є України в етнографічних границях.

Бачимо з карт Бопляна, що в половині XVII ст. „Україна“, се вже не якесь пограниче, не само Подніпрове, а великі земельні простори від Московщини аж до Семигорода. А навіть коли-б приняти, що у Бопляна Україна се лише части земель нашого народу (т. є деякі провінції Польщі), то одначе прочі землі у нього се „Русь“ (*Russia*), в протиенстві до „Московщини“ (*Moscovia*). І тут (пор. також висше Дорошенкову інструкцію) у тім рівноряднім зіставленню обох половинах земель нашого народу, „Русь“ й „України“, можна бачити історичну основу до уживання в новіших часах подвійного імені в виді „Україна-Русь“, „українсько-руський“¹⁾. Вже-ж і Хмельницький робив докори Полякам, „Ukraine i Rus nawet wszystką Lachom wypowiadając“²⁾. Що цікавіше, на одній англійській карті України з XVIII ст.

¹⁾ Цікаво порівнати з іменем „Україна-Русь“ се, що син царя Івана Грозного підписав ся „Пресвітлый царь и великий князь Москво-России Феодоръ Ивановичъ бысть благодѣтель церкви“. Написъ у головній бапії Волоської церкви у Львові. Ол. Барвіньскій: Ставропигійське Братство Успенське у Львовѣ. Львів, 1886, ст. 55.

²⁾ Діярій Масковського в Michałowski, Księga pam., ст. 374 („Ukraine nawet wszystkę i Rus“), в Kognowicki, Życia Sapiehów, III, ст. 138 („Ukraine i Rus nawet wszystką“), в Памятники кіевск.

простирається вона від Черемишиля по Батурина, на іншій знов між „Urbes maiores Ukrainae“ виступає „Leopolis (Lwów seu Lemberg)¹“.

Хоч може й занадто пересадним було бы не лише в XVII ст., але й коли небудь в часніші числити етнографічні граници Руси по Вислу, все ж таки з усього сказаного вище бачимо, що вже від XVII ст. існує нове етнічне ім'я „Україна“, котре обняло усі етнографічні руські землі.

Вертаючи після такого вступу про ім'я „Україна“ до опису згаданої вище брошури „Rozmowa Ukrainy z żołnierzem“, годить ся зауважити, що тут виступає Україна як персоніфікація, однаке не в етнічному, а в географічному значенню, як показує вже сам зміст. Коли знов порівняти цю брошуру з іншими літературними творами, в котрих Україна зображенна персоніфікацією, то бачимо, що и. пр. в „Ламенті України“ Україна лише висказує свої симпатії до союза з Польщею, жалуючи, що воювала з королем, а в драмі „Милость Божия“ настроєна знов зовсім ворожо супроти Польщі, то в брошури Порадовського Україна є рішучим ворогом козаків, а своїми вірними синами й оборонцями, котрі наставляли за неї свою грудь, уважає з горю вісімдесят польських шляхетських родів, чи їх поодиноких членів.

Перейдім до змісту нашої брошури. Наперед представляється Україна жовнірови, хто вона (карта 5 об. і 6):

...z Gadytanu jestem białaglowa
Imię mi Ukraina, przysiąłem tu dla tego,
Żem cię nader widziała już być struchlałego.
Nie trwoż sobą Żołnierzu, mam to z przyrodzenia,
Że gdy zechcę wszelakie muzyki i pienia
Zniskąd wzbudzę, te same przebiją obłoki,
Nasz kłopot tak wyszumią..

Варта тут звернути увагу на одно: на музикальність України й успокоюючий вплив української пісні. Дальше ламентує вже Україна:

Nędznam ja, ach, niestetysz, nader Ukraina,
Zbyłam dzielnych rycyrzów którzy Tatarzyna
Na pola czarnomorskie zaganiali mężnie,

ком. I, 3, ст. 327 („Ukrainę i Ruś nawet wszystkę“), в Niemcewicz, Zbiór pam. histor. IV, ст. 359 („Ukrainę i Ruś nawet wszystkie“).

¹) Гл. про те в статі д. Черевка („Діло“, 1914, ч. 96).

I czupryny Hordyńców scinali potężnie:
 Pozbyłam cny żołnierzu ojców i z synami,
 Pozbyłam dzielnych mężów i wojsk z hetmanami,
 Biada, co dalej gorzej, na me stare lata
 Odstępili mię dzieci...

Ha te жовнір:

Żał mi cię matko moja Ukraino miła,
 Gdym słyszał żale twoje, narzekania siła:
 Ozdobo i pociecho żołnierzów odważnych,
 Czemuż lzy twoje lejesz z twych zrenic poważnych.

Україна:

Leję, ach leję, synu i żołnierzu miły,
 Bom już zbyła tych dzieci, które przedtym były.

Жовнір:

Prawda, snadź wychowańcy i dobra twojego
 Krew braterską, ta pomsty woła przedwiecznego;
 Gdyż bezbożne Kozactwo bez dania przyczyny,
 Bracią swą zabijali, załosne nowiny:
 Więc iż synowie polscy, ci własnych wolności,
 Nie mogli już dalej znieść tej chłopskiej ciężkości,
 Narodowi wolnemu chcieli rozkazować,
 I niezwalczonym Lechom zachcieli panować.
 Czy niewiecie, o głupstwo, że nie ma droższego
 Korona¹⁾: nic nad wolność u siebie milszego.
 Bo Polak sobie śmiercią wolność dawno słodzi,
 Tej broniąc koniem, szabłą, w pogańskiej krwi brodzi.
 I Kozaków jak bracią swoją własną mieli,
 Póki rogów nie wznieśli, w pokoju siedzieli.
 Ale którzy mieli bydż strażą, jeszcze sami
 Niszczyli i kąsali Ojczyznę z wilkami.
 Ludzi, których uciski do Boga wołały
 I krwawe lzy panieńskie nieba przebijaly.

Україна згадує давні часи, коли то з України, з Поділя
 вивожено за границю, до Німеччини, велиki stada худоби,
 „Które Europę wszystkę aż dotąd żywili“. Нагадує се таке
 речене „ukraina... która jest jako folwarkiem drugich ziem,
 jako niegdy on był Egypt; (на маргінесі): „Ruska ziemia fol-

¹⁾ карта 7.

warkiem jest drugich ziem naksztalt Egypta“ (на ст. 7) в творі п. з. „Droga pewna do przedszego y snadnieyszego osadzenia w Ruskich krainach pustyń Królestwa Polskiego, jako też względem drożnieyszey obrony wszyt-
kiego ukrainnego położenia od nieprzyjaciół Krzyża świętego. Pokazana przez Księcia Józefa Wereszczyńskiego z Wereszczyna, z łaski Bożej Nominata Biskupstwa Kijowskiego, a Opata Sieciechowskiego. W Krakowie. W Drukarniey Andrzeja Piotrkowczyka. Roku Pańsk: 1590“¹⁾). Ale dalsze каже Україна (у Порадовського):

A teraz trudno o nie, i nie bardzo łacno,
Pożarł je z kompanią. Lichy Iwan smaczno.
I sam haniebnie śmiercią skończył swoje lata,
Bo go tesz sprawiedliwa podkała zapłata.

Жовнір вихвалює військову службу, „гусирскую справę“, що гарна, коли до неї не мішається „plugawa zabawa“.

Toż też i o Kozakach mądrzy rozumieli,
Że polskiego żołnierza w swej sworze mieć ch(c)ielii.
Aby²⁾ ku chwale Bożej, Ojczyzny obrонie,
Ratunkowi bliźniego wiódł wojnę w ochronie.

На те відповідає Україна, що хто

. imię Boga swego
Depce, szkodząc tyraisko, chcąc brata własnego,
Niszcząc miłą Ojczyznę, własne łamiąc prawa,
Już taka nie żołnierska, lecz kozacka sprawa.
Czego tych lat niestetyż więcej się znajduje,
Że nie cudzych, lecz swoich, nas własnych wojuje.

Зате³⁾ оправдує Україна жовнірів, коли брали живність, як ім не виставало платні, визначені королем, бо

Nędzny żołnierski żywot, ale płatny w niebie,
Jakoż mu z chęcią nie dać, kiedy bronii ciebie⁴⁾.

¹⁾ Сборникъ статей и материаловъ по истории юго-западной Россіи. I. Кіевъ, 1911. ²⁾ к. 7 об. ³⁾ к. 8.

⁴⁾ Кс. Верещинський в вгаданім творі „Droga pewna“ обвинувачує зарівно козаків і жовнірів (ст. 14): „Ukraina Ruska jaką niewolą cirpi od żołnierza abo od kozaka: A zaż żołnierz albo kozak, gdy go w domu swym masz, nie stoić za nasroższego Turczyna, albo za nagorszegho Tatarzyna?“

На те починає жовнір виславлювати діла Замойского,
між іншим, що завдяки йому

Bezecny Nalewajko z wojski brzydliwymi,
Na placu w posoce swej leży, wieczną karę
Odnosi za złamaną Panu swemu wiare.

Відтак¹⁾ згадує жовнір про геройство Ходкевича під Хотином (промовчуючи геройські діла козаків і Сагайдачного). Але Україна каже, що він не вичислив іще всіх „Za którychem przeżyła w pokoju wiek dawny“, їй описує²⁾ відвагу й геройські діла гетьмана Жулковського, Конецпольського, Мартина Казановського, Потоцьких, особливо пільного гетьмана³⁾:

Ten nadęte Kozaki z początku hamuje,
I w ręce posłuszeństwa karki ich wprawuje:
Których mocą zgromiwszy, zwyciężył szczęśliwie,
I popłacił każdemu z zasług sprawiedliwie.
A czego inszym przedtym fortuna nie dała,
Odwaga Potockiego tego dokazała:
Za co mu Ukraina ten wieniec laurowy
Kładzie strojnie owiwszy na głowę przystojny.

Україна порівнює Потоцького з Олександром Великим, котрий розстав ғордийський вузол. А Потоцький каже:

Patrzajcie jakom węzeł ten rozwiązał oto,
Jusz mi się skłoni Kozak, pojde z wojskiem po to.

Дальше говорить Україна про діла Сапегів, Тарновських, Меленських, Фірлеїв, київського воєводи Тишкевича, Лещинських, Корецького, Четвертинських, котрих зве „Ozdoba Xiażat Russkich, Świętopułków plemię“, Хмеленських, Любомірських, Конопницьких, Зебжидовських, Опалінських, Оссолінських, Тарлів, Олесьницьких, Красіцьких, Парисів, Грудзінських, Пясечинських, Станіславських, Лянцкоронських, Белзецьких, Горайських, Дрогойовських, Пшиємських, Одживольських, Балабанів, Laщів, Граевських, Кшивчицького, Госсевського, Огінських, Глебовича, Абрамовича, Зенона, Іжибовських, Вейгерів, Венжика, Носковських, Мишковського, Мільжинських, Радоміцьких, Дзялинських, Розражевських, Гербултів, Красінських, Нажимських, Замеховських. Про Прусімських каже:⁴⁾

¹⁾ к. 8 об.

²⁾ к. 8 об. до 17 к. включно.

³⁾ к. 9 об.

⁴⁾ к. 16 i 16 об.

Znał ich szable i Turczyn i hordy Tatarskie,
 Gdy swowolne gromili szarańcze kozackie.
 Których krwią sławę wieczną Palas rysowała,
 I do wiecznej pamięci potomstwu podała.

В кінці знаходимо імена Стрибеля, Людвіцких, Телєфусів, Гораїма, Младзевських, Оборських, Сарбевських, Скорковських, Комноровських, Бродецьких, Надольських, Карпів, Гулевичів, Воловичів, Вадвіча, Нарушевичів, Чарнецьких, Потохельських, Аксаків, Щеперських, Карниковського, Неборовського, Щавіньского, Суходольських, Слупецьких, Трояновських, Стемпковських, Голуховських, Мясковських, Кобежицьких і Залеських.

Шісля всего каже жовнір:

Masz¹⁾ tu dość, Matko moja, bohatyrów mężnych,

Ukraino: obrońców, filarów potężnych.

Ci nietylko piersi swe dla ciebie stawili,

Nietylko się serdecznie za twą czułość bili,

Nietylko zdrowie swoje mile odważali,

Nietylko w strasznym boju potężnie stawali:

Ale też i Monarcha jako orzeł młody

Broni twej, Ukraine, jak zwycięzca szkody.

I sam gdzie swój ostry miecz tu jedno obróci,

Nieprzyjacioly swoje pręciuchno ukróci.

Україна²⁾ звертається з прошзою, щоби король відновив „Старих Jagiełłów dzieła“, а Христа благає о відпущенні гріхів. Діяльгою кінчить ся, як я вже згадав у горі, зовсім невідповідаючим йому шестистихом п. з. „Do Zazdrośnika“.

¹⁾ к. 18.

²⁾ к. 18 об.

IV
H-132023

ПОЛЬСЬКА ПЕРСОНІФІКАЦІЯ „УКРАЇНИ“

з 1644 р.

НАПИСАВ

Д-р БОГДАН БАРВІНСЬКИЙ.

(Відбитка з „Записок Наук. Товариства ім. Шевченка т. СХХІ).

145255

ЛЬВІВ, 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.